

MONICA ȘI AURELIUS AUGUSTINUS

MONICA ADRIANA IONESCU

Colegiul Național „Gheorghe Lazăr”, București

Monica and Aurelius Augustinus

Abstract: The *Confessions* of Saint Augustine are an autobiography in the sense that Philippe Lejeune gives to the term (*The Autobiographical Pact*), namely a retrospective narrative that a real person makes about his/her own existence, emphasizing his/her individual life, especially the history of his/her personality. I am going to explore the link between the characters' name and life (the etymology of the names *Monica* and *Aurelius Augustinus* being extremely relevant) and, at the same time, to analyse the relationship mother – son, as it is revealed in the text. Moreover, this paper is a study of applied poetics, in which I discuss the problems that are raised in most autobiographies (the narrative voice, the object of narration, the order of narration and the way in which the autobiographical pact is expressed in the text). In an autobiography, in which the contract of sincerity is included, honesty is never complete and the most revealing element of the autobiographical score is the interpretation of silence(s) (the suppression or concealment of truth). The confession of truth, of what is unspeakable, of what is unbearable is impossible in an autobiography, as the sincerity discourse is, in fact, encoded. This intimate, personal truth that an autobiography tries to express, while being impossible, can be confessed in an indirect manner. According to Philippe Lejeune's assertions, what is amazing in the domain of autobiography is the fact that we are always able to continue to do anything else, without going beyond its limits.

Keywords: etymology of the names, autobiography, autobiographical pact, poetics.

Confesiunile Sfântului Augustin reprezintă o autobiografie în sensul pe care-l dă acestui termen Lejeune (*Pactul autobiografic*), adică

o povestire retrospectivă în proză, pe care o persoană reală o face despre propria existență, atunci când pune accent pe viața sa individuală, îndeosebi pe istoria personalității sale (Lejeune 2000: 12).

Îmi propun să urmăresc legătura dintre nume și viața personajelor (etimologia numelor Monica și Aurelius Augustinus fiind extrem de relevantă) și, totodată, să analizez relația mamă – fiu, așa cum o dezvăluie textul. Pe de altă parte, lucrarea va fi și un studiu de poetică aplicată, unde voi examina problemele care se pun în majoritatea autobiografiilor (voce narativă, obiect al povestirii, ordinea povestirii, modul în care este afirmat în text pactul autobiografic). Într-o autobiografie, în care este inclus contractul sincerității, sinceritatea nu este niciodată totală, cele mai revelatoare elemente ale partiturii autobiografice fiind interpretarea tăcerilor (a punerii sub tăcere a adevărului, a ascunderii lui).

Mărturisirea adevărului, a ceea ce este de nespus, a insuportabilului, este imposibilă într-o autobiografie, discursul sincerității fiind, de fapt, un discurs cifrat.

Acest adevăr intim, personal pe care autobiografia încearcă să-l exprime, dar îi este imposibil, poate fi mărturisit într-o manieră indirectă.

Potrivit considerațiilor lui Philippe Lejeune, ceea ce este uluitor, miraculos, în domeniul autobiografiei este faptul că întotdeauna putem continua să facem altceva, fără a ieși din perimetrul ei.

În Europa occidentală, numele *Monica* este calendaristic, evocând amintirea mamei Sfântului Augustin (teolog și filosof care a trăit între anii 354–430). S-a născut în anul 332 p. Chr. în Numidia (actualmente nordul Algeriei), era africană. În ceea ce privește etimologia numelui *Monica* există cinci ipoteze:

1. originea punică a numelui (*Monica* era africană);
2. originea grecească a numelui este ipoteza cu cea mai mare circulație. Numele *Monikos*, fem. *Monica* drept variante pentru *Monachos*, semnificația fiind: „pustnic, monah” (gr. *monachos* „singur, solitar”, format de la *monos* „singur”;
3. originea gotică a numelui *Monica* / *Mona*: *munan* – „a gândi, a crede” sau *muns* – „gândire”;
4. originea irlandeză a numelui *Monna* / *Monnica*: *muadh* – „nobilă”;
5. originea latină a numelui *Monnica*: *monna*, cu sensul de „mamă, soție” (Ionescu 2001: 286–287).

(...) dar, pe când ne aflam la Ostia Tiberină, mama mea a murit. Las la o parte amănunțele, fiindcă tare mă grăbesc. Primește mărturisirile mele și toate mulțumirile mele, o, Dumnezeule al meu, *chiar dacă despre multe și nenumărate lucruri îmi permit să nu spun nimic*. Dar nu voi lăsa neștiut ceea ce se naște în inima mea despre cea roabă a Ta, care m-a adus pe lume, astfel încât cu trupul să mă nasc pentru lumina cea veșnică. Nu despre darurile ei voi vorbi, ci despre darurile Tale sădite în ea, căci nu ea însăși se făcuse pe sine și nici nu se educase ea însăși pe sine (Sfântul Augustin 2007: 301).

(...) *et cum apud Ostia Tiberina essemus, mater defuncta est. multa praeter eo, quia multum festino: accipe confessiones meas et gratiarum actiones, deus meus, de rebus innumerabilibus etiam in silentio. sed non praeteribo quidquid mihi anima parturit de illa famula tua, quae me parturivit et carne, ut in hanc temporalem, et corde, ut in aeternam lucem nascerer. non eius sed tua dicam dona in eam, neque enim se ipsa fecerat aut educaverat se ipsam.*

Monica era o practicantă exemplară a creștinismului, a dus o viață de sfântă, devenise slujitoarea slujitorilor lui Dumnezeu; se ruga neîncetat pentru ai săi. Într-o societate androcratică, precum aceea în care trăia *Monica*, femeile aveau puține drepturi, statutul lor fiind asemănător, din multe puncte de vedere, cu acela al sclavelor: supunerea în fața soțului era o cale de a supraviețui. *Monica* a suferit foarte mult din pricina unui soț infidel și violent (iute la mânie). Iată perspectiva lui Augustinus din *Confessiones*:

(...) îndată ce a devenit nubilă la plinirea anilor, fiind ea încredințată bărbatului său, i-a slujit acestuia ca unui stăpân și a făcut tot ce-i stătea în putință să-l câștige pentru *Tine*, vorbindu-i despre *Tine* prin moravurile sale, cele prin care Tu o făceai să fie frumoasă, iubită cu tot respectul și întru totul admirabilă pentru soțul ei. Însă în așa fel a îndurat infidelitățile căminului său, încât, legat de aceasta, n-a avut vreo ceartă cu soțul său (Sfântul Augustin 2007: 303 – 304).

(...) *ubi plenis annis nubilis facta est, tradita viro servivit veluti domino et sategit eum lucrari tibi, loquens te illi moribus suis, quibus eam pulchram faciebas et reverenter amabilem atque mirabilem viro. ita autem toleravit cubilis iniurias ut nullam de hac re cum marito haberet umquam simultatem.*

Și mai departe:

În sfârșit, în ultima parte a vieții sale vremelnice, l-a câștigat pentru Tine chiar și pe soțul său și nu a mai deplâns la el, după ce acesta devenise credincios, ceea ce îndurase când încă nu era credincios. Ea devenise chiar roaba robilor Tăi (Sfântul Augustin 2007: 305).

denique etiam virum suum iam in extrema vita temporalis eius lucrata est tibi, nec in eo iam fidei planxit quod in nondum fidei toleraverat: erat etiam serva servorum tuorum.

Legătura dintre nume și viața personajului este evidentă. Monica a fost, de fapt, o femeie *singură*, fiind înrăurită, în permanență, de iubirea pentru Dumnezeu. Termenul grecesc *monika* trimite la ideea de singurătate (solitudine) și de unicitate (*monos* – „unul”), iar goticul *munan* („a crede, a gândi”) ar corespunde credinței în Dumnezeu. Irlandezul *muadh* evidențiază noblețea caracterului și vieții Monicăi. Este îndreptățită, de asemenea, și a cincea ipoteză (etimologică): *monna* – „mamă, soție”.

Căci ea fusese soția unui singur bărbat, dăduse părinților cuvenitul respect, se ocupase de casa ei cu evlavie, avea dovezi pentru toate faptele sale bune. Își educase copiii, renăscându-i ori de câte ori observa că ei se îndepărtează de Tine (Sfântul Augustin 2007: 306).

fuerat enim unius viri uxor, mutuam vicem parentibus reddiderat, domum suam pie tractaverat, in operibus bonis testimonium habebat. nutrierat filios, totiens eos parturiens quotiens abs te deviare cernebat.

Aurelius, la origine un derivat adjectival în *-ius* (desemna descendența din vechea și nobila gintă Aurelia) provine dintr-o formă anterioară *Auselius* (devenit prin rotacism *Aurelius*). Încă din Antichitate s-a remarcat originea sabină a termenului: *ausel*, numele soarelui în limba sabină. Termenul sabin reprezintă o contaminare a două teme indo-europene care denumeau soarele: *aus* și *sauel-* (Ionescu 2001: 55–56).

Augustinus este un derivat adjectival de la *Augustus* („Preamăritul, Veneratul”). În terminologia religioasă *augustus* are sensul de „cel care trezește viața, cel care împarte binefaceri”, probabil un derivat din *augus* „puterea de a face să crească” (vb. *augeo*, *-ere* „a spori, a crește”). *Augustus* și *augere* sunt strâns înrudite cu *augur* și *augurium*, augurul fiind preotul care putea prezice viitorul după zborul păsărilor (specia, numărul și direcția din care vin), iar *augurium* interpretarea acestor elemente (Ionescu 2001: 53–54).

Etimologia numelor *Aurelius* și *Augustinus* e revelatoare pentru personalitatea autorului. Sfântul Augustin este unul din cei patru Părinți ai Bisericii Occidentale, alături de Ambrozie, Ieronim și Grigore cel Mare (și cel mai important dintre ei). Opera augustiniană este vastă, profundă și originală, alcătuită din lucrări cu conținut filosofic, moral și dogmatic. Lucrarea *Retractationes*, un catalog descriptiv din anii 426–427 p. Chr. consemnează 93 de lucrări, din care s-au păstrat mai mult de jumătate. S-a afirmat despre el că a fost omul (cel mai) complet pe care îl cunoaște istoria, că, aflându-se la confluența a trei lumi (orientală, greacă și romană), a fost primul om modern care a condensat valorile lumii vechi, transmițându-le lumii noi (Cizek et al. 1986: 656).

În anii 397–398 p. Chr. elaborează *Confessiones*, o autobiografie de tip oratoric, în treisprezece cărți. Autorul a avut intenția să scrie nouă cărți. Ulterior a adăugat încă patru

cărți, care nu au o legătură evidentă cu precedentele. Tonul laudativ la adresa părinților săi din ultimele rânduri ale cărții a IX-a reprezintă o dovadă.

Vocea narativă este aceea a lui Augustinus, obiectul (povestirii) e propria (sa) viață, de până la momentul redactării *Confesiunilor*, ordinea (povestirii) e una cronologică. Dar urmează întrebarea: de ce a scris Augustinus această lucrare? Ce motive a avut? În cartea a II-a a *Confesiunilor*, el însuși își pune aceeași întrebare:

Dar cui povestesc eu toate acestea ? Evident, nu ție, Dumnezeu al meu, ci, în fața Tă, le povestesc neamului meu, neamului omenesc, *chiar dacă puțini vor putea să intre în posesia acestor însemnări. Și ce urmăresc eu, de fapt, prin aceasta? De bună seamă, că atât eu, cât și cel care le citește să ne dăm seama din ce adânc a trebuit să strigăm către Tine. Și ce poate să fie mai aproape de urechile Tale, decât inima care ți se mărturisește și viața întru credință?* (Sfântul Augustin 2007: 115).

cui narro haec? neque enim tibi, deus meus, sed apud te narro haec generi meo, generi humano, quantulacumque ex particula incidere potest in istas meas litteras. et ut quid hoc? ut videlicet ego et quisquis haec legit cogitemus de quam profundo clamandum sit ad te. et quid propius auribus tuis, si cor confitens et vita ex fide est?

S-ar părea că destinatarul acestor mărturisiri este cititorul ideal (concept abstract), pe care îl visează orice autor, la care Augustinus se raportează ca la o divinitate, sperând să fie înțeles. Actul confesiunii este unul purificator, vizând lepădarea de păcate și de culpă. Opera însăși devine un act de rugăciune către Dumnezeu. Totodată, pasajul de mai sus prezintă și modul în care este afirmat pactul autobiografic, un contract

explicit propus de autor cititorului, contract care determină modul de lectură a textului și creează efectele care, atribuite textului, nouă ne par a-l defini drept autobiografie (Lejeune 2000: 47).

Dar care a fost cursul vieții lui Augustinus? S-a născut la data de 13 noiembrie 354 p. Chr. Urmează școala din Thagaste (orașul natal), la vârsta de 12 ani pleacă la Madaura, iar în 370 la Cartagina (pentru studii). La 17 ani își ia o concubină cu care a conviețuit 12 ani și de la care a avut un fiu, Adeodatus, mort de tânăr. În 374 devine profesor de retorică la Thagaste, apoi la Cartagina, unde rămâne timp de opt ani. În 383 ajunge la Roma. La recomandarea prefectului Romei, Symmachus, pleacă în 384 la Mediolanum, pentru a preda retorica. Acolo îl cunoaște pe Ambrosius. Lucrările neoplatonicienilor Plotin, Porphyrios îi produc o adevărată revelație. Momentul culminant al crizei sale spirituale are loc în iulie 386. Se retrage pentru meditație la Cassiacum, la proprietatea gramaticului Verecundus, împreună cu mama sa, cu fratele său Navigius, cu Adeodatus. Este botezat de Ambrosius în aprilie 387. Monica moare la Ostia. În perioada 388–391 duce o viață contemplativă la Thagaste. Se dedică, apoi, unei vieți spirituale. În 391 devine preot de Hippona, iar în 396, la vârsta de 42 de ani, este ales episcop, funcție pe care o va deține timp de 34 de ani, până la moarte, survenită la 28 august 430.

Au existat două constante (elemente contradictorii) în viața sa: căutarea lui Dumnezeu, a adevărului despre acesta și pasiunea carnală, devoratoare.

Se afla în a doua tinerețe – *iuventus* (categorie de vârstă cu un sens mai larg în care erau incluși cei aflați între 18 și 45 de ani), încercând să și-l imagineze pe Dumnezeu:

Nu Te cugetam o, Doamne, sub înfățișarea unui trup omenesc (...); dar nu-mi venea în minte niciun alt mod în care să mi Te imaginez. Și încercam eu, omul, să mi Te închipui; și, în calitatea mea de om, credeam întru Tine din toată ființa mea, că Tu ești Cel Preainalt, singurul, adevăratul, cel nesupus stricăciunii, inviolabilul și neschimbătorul, fiindcă, deși nu știam de unde și în ce fel ești, îmi dădeam totuși seama în mod clar și eram sigur că ceea ce poate fi distrus definitiv este mai prejos decât ceea ce nu poate să fie distrus nicidecum (...) (Sfântul Augustin 2007: 231).

non te cogitabam, deus, in figura corporis humani; (...) sed quid te aliud cogitarem non occurrebat. et conabar cogitare te, homo et talis homo, summum et solum et verum deum, et te incorruptibilem et inviolabilem et incommutabilem totis medullis credebam, quia nesciens unde et quomodo, plane tamen videbam et certus eram id quod corrumpi potest deterius esse quam id quod non potest (...)

Dar imaginația încearcă zadarnic să suplinească prezența efectivă a lui Dumnezeu. Augustinus, înzestrat cu un spirit rebel, a luptat neconținut cu indoiala (până în momentul convertirii la creștinism), punând în permanență în discuție existența lui Dumnezeu, chipul și prezența lui în univers. L-a căutat mereu pe Dumnezeu cu un dor mistuitor, fiind însetat după o autoritate supremă.

În ceea ce privește pasiunea carnală, aceasta apare la vârsta de 16 ani, când în studiile sale a intervenit o pauză din lipsă de mijloace materiale: „mărăcinii poftelor mi-au crescut până peste cap; n-a fost, vai, atunci nicio mână care să-i smulgă din rădăcini !” (Sfântul Augustin 2007: 116)

sed ubi sexto illo et decimo anno, interposito otio ex necessitate domestica, feriatu ab omni schola cum parentibus esse coepi, excesserunt caput meum vepres libidinum, et nulla erat eradicans manus.

În cartea a VI-a a *Confesiunilor*, Augustinus ne relatează că, după ce concubina a fost smulsă de lângă el, fiind considerată o piedică în calea unei viitoare căsătorii, își găsește o altă femeie,

dar nu o soție (tocmai fiindcă nu eram amator de căsătorie, ci eram sclavul poftelor mele), o femeie prin care boala sufletului meu avea să se prelungească și să se mențină nemicșorată, dacă nu chiar cu mult mai învârtosată, datorită sclaviei față de obișnuința care urma să dureze până în pragul căsătoriei (Sfântul Augustin 2007: 227).

quia non amator coniugii sed libidinis servus eram, procuravi aliam, non utique coniugem, quo tamquam sustentaretur et perduceretur vel integer vel auctior morbus animae meae satellitio perdurantis consuetudinis in regnum uxorium.

Nu știm dacă pe parcursul vieții (când a încheiat redactarea *Confesiunilor* avea vârsta de 44 de ani) s-a desprins/ s-a eliberat definitiv de pasiunea carnală, care reprezintă un laitmotiv al acestei lucrări.

Relația cu mama este una specială, tensionată. Augustinus a fost urmărit toată viața de o umbră, aceea a mamei sale. Din *Confessiones* reiese faptul că Monica este omul pe care Augustinus l-a iubit cel mai mult Este prezentă peste tot în *Confesiuni*, l-a influențat cel mai mult, implicându-se în evoluția spirituală a fiului său. Monica apare în ipostaza de femeie dominatoare. În Cartea I a *Confesiunilor* aflăm că Monica dorise să-și boteze copilul bolnav:

ai văzut deci cu cât zor se îngrijea ea să fiu inițiat și spălat de păcate de tine, o, Doamne Iisuse, mărturisindu-mă spre iertarea păcatelor, în cazul în care nu m-aș fi însănoșit imediat. De aceea

a fost amânată purificarea mea, de parcă ar fi fost nevoie să mă murdăresc încă și mai mult, dacă aveam să mai trăiesc; fiindcă, desigur, după acea purificare, răspunderea mea ar fi fost cu mult mai mare și mai primejdioasă din cauza slinului păcatelor mele (Sfântul Augustin 2007: 98).

et conturbata mater carnis meae, quoniam et sempiternam salutem meam carius parturiebat corde casto in fide tua, iam curaret festinabunda ut sacramentis salutaribus iniitaret et abluerer, te, domine Iesu, confitens in remissionem peccatorum, nisi statim recreatus essem. dilata est itaque mundatio mea, quasi necesse esset ut adhuc sordidarer si viverem, quia videlicet post lavacrum illud maior et periculosior in sordibus delictorum reatus foret.

În Cartea a V-a a *Confesiunilor*, Augustinus mărturisește că a plecat în Italia fără acordul mamei sale, înșelând-o. Aceasta îl urmează în Italia, îndemnându-l să audieze pe episcopul Ambrozie. Totodată, stăruie fără încetare ca Augustinus să se căsătorească, fiind implicată în repudierea mamei lui Adeodatus, nepotul ei. După acest episod, inima lui Augustinus a rămas „zdrobită și rănită, și-și târa după ea sângele” (Sfântul Augustin 2007: 226)

cor, ubi adhaerebat, concisum et vulneratum mihi erat et trahebat sanguinem.

În Cartea a IX-a este consemnat un moment de grație (de suavitate extremă, infinită), pe care îl trăiește împreună cu mama sa: atingerea divinității. Se aflau la Ostia Tiberină, după o lungă călătorie, singuri la o fereastră, de unde puteau contempla grădina casei în care fuseseră găzduiți, și discutau despre viața eternă a sfinților. E un dialog al ascensiunii, în care au străbătut toate cele materiale,

cerul însuși, de unde soarele, luna și stelele își răspândesc lumina peste pământ. (...) Și în timp ce vorbeam și-l doream cu ardoare pe Acela, L-am atins ușor cu toată bătaia inimii noastre, am suspinat și am lăsat acolo adunate într-un buchet primele roade ale duhului și am revenit la vorbăria gurii noastre, adică acolo de unde începe și unde se termină cuvântul (Sfântul Augustin 2007: 307).

perambulavimus gradatim cuncta corporalia et ipsum caelum, unde sol et luna et stellae lucent super terram. (...) et dum loquimur et inhiamus illi, attingimus eam modice toto ictu cordis. et suspiravimus et reliquimus ibi religatas primitias spiritus et remeavimus ad strepitum oris nostri, ubi verbum et incipitur et finitur.

Pactul autobiografic este afirmat și la sfârșitul Cărții a IX-a.

Augustinus a scris această operă pentru a menține vie amintirea părinților săi, pentru a readuce la viață chipurile lor. Prin scris, el luptă cu disperare împotriva vidului și a uitării, menținând legătura intactă cu cei dragi, dispăruți, mobilizând o memorie activă.

Și insuflă-le, o, Doamne, Dumnezeule al meu, insuflă-le și robilor Tăi, frații mei, fiii Tăi și stăpâni mei, cei cărora eu le slujesc cu glasul, și cu inima, și cu scrisul, ca, ori de câte ori vor citi acestea, să-și amintească la altarul Tău de roaba Ta, Monica, și de Patricius, cândva soțul ei, cei prin al căror trup Tu m-ai adus în această lume, într-un mod pe care eu nu-l știu. Cu un sentiment de pietate să-și amintească toți de părinții mei în această lumină trecătoare, și de frații mei (...); pentru ca ceea ce ea a cerut de la mine în ultimul moment să i se ofere ei în rugăciunile celor mulți mai din belșug prin mărturisirile decât prin rugăciunile mele (Sfântul Augustin 2007: 314–315).

et inspira, domine meus, deus meus, inspira servis tuis, fratribus meis, filiis tuis, dominis meis, quibus et corde et voce et litteris servio, ut quotquot haec legerint, meminerint ad altare tuum Monnicae, famulae tuae, cum Patricio, quondam eius coniuge, per quorum carnem introduxisti me in hanc

vitam, quemadmodum nescio. meminerint cum affectu pio parentum meorum in hac luce transitoria, et fratrum meorum sub te patre in matre catholica, et civium meorum in aeterna Hierusalem, cui suspirat peregrinatio populi tui ab exitu usque ad reditum, ut quod a me illa poposcit extremum uberius ei praestetur in multorum orationibus per confessiones quam per orationes meas.

În încheiere, parafrazându-l pe Perec, un autobiograf din epoca contemporană, se poate spune că Augustinus scrie, pentru că părinții săi au lăsat în el pecetea lor indestructibilă și pentru că urma acesteia este scrisul (Perec 1975: 59).

Bibliografie

- Augustinus, A. 1992. *SOLILOQUIA – Vorbiri însingurate – și SERMONES – Predici*. D. Negrescu (Trans.). Timișoara: Editura de Vest.
- Sfântul Augustin. 1993. *Solilocvii*. Gh. I. Șerban (Trans.). București: Editura Humanitas.
- Fericitul Augustin. 1994. *Confessiones (Mărturisiri)*. N. Barbu (Trans.). București: Editura Institutului Biblic.
- Augustinus, A. 1994. *De magistro*. M. Rădulescu and C. Noica (Trans.). București: Editura Humanitas.
- Sfântul Augustin. 2007. *Confesiuni*. Gh. I. Șerban (Trans.). București: Editura Humanitas.
- Cizek, E. (coord.). 1986. *Istoria Literaturii Latine*. București: Universitatea din București; Facultatea de Limbi și Literaturi Străine.
- Cizek, E. 1994. *Istoria literaturii latine*. București: Societatea „Adevărul” S.A.
- Culler, J. 2003. *Teoria literară*. M. Dogaru (Trans.). București: Editura Cartea Românească.
- Doležel, L. 1998. *Poetica occidentală*. A. Ștefănescu (Trans.) București: Editura Univers.
- Foucault, M. 1996. *Cwintele și lucrurile*. B. Ghiu and M. Vasilescu (Trans.). București: Editura Univers.
- Genette. G. 1994. *Introducere în Arhitectură, Ficțiune și Dicțiune*. I. Pop (Trans.). București: Editura Univers.
- Genette. G. 1999. *Opera Artei; imanență și transcendență*. M. Constantinescu (Trans.). București: Editura Univers.
- Genette. G. 2000. *Opera Artei; Relația estetică*. M. Constantinescu (Trans.). București: Editura Univers.
- Ionescu, C. 2001. *Dicționar de onomastică*. București: Editura Elion.
- Jenny, L. 1999. *Rostirea singulară*. I. Bot (Trans.). București: Editura Univers.
- Le Breton, D. 2001. *Despre tăcere*. C. Zaharia (Trans.). București: Editura All Educational.
- Lejeune, P. 2000. *Pactul autobiografic*. M. Ionescu and I. Nistor (Trans.). București: Editura Univers.
- Lintvelt, J. 1994. *Punctul de vedere; Încercare de tipologie narativă*. A. Martin (Trans.). București: Editura Univers. (Lucrarea originală publicată în 1981).
- Marrou, H. I. 1997. *Sfântul Augustin și Sfârșitul Culturii Antice*. D. Stoianovici (Trans.). București: Editura Humanitas.
- Perec, G. 1975. *W ou le souvenir d'enfance*. Paris: Denoël.
- Santerres-Sarkany, S. 2000. *Teoria literaturii*. C. Nicola-Teodorescu (Trans.). București: Editura Cartea Românească.
- Augustine of Hippo. *Confessiones*, <http://www.thelatinlibrary.com/august> (accesat în 12 aprilie 2011).